

ABAZA MEHMED PAŞA

Hrand D. Andreasyan

1576-1643 senelerinde yaşamış Ermeni müellifi Kemah'lı Vardapet (rahîb) Grigor'un, hadiselerin içinde bulunup yakından tâkib etmiş olduğu Celâli hareketlerine âit yazısının (bk. *Tarih Dergisi*, sayı 17-18) devamı olarak, Abaza Mehmed Paşa'nın hayat ve icraatına âit aşağıdaki kısım, müellifin *Vekâinâme*'sinden tercüme edilmiştir*.

1623 senesinde, Sultan Mustafa'nın saltanatı zamanında, Abaza ırkından olup Abaza denilen biri, Sultan Osman'ın emri ile *hüküm sürüyordu*. Büyük Halil Paşa'nın askerî erkânından ve onun mânevî evlâdı olan Abaza, hıristiyanları ve hususiyle muzdarip Ermeni milletini seven, memleketine iyi bakan ve hiç ayırd etmeden her milletten bütün fakirlere karşı şefkatli bir zat idi. Bütün sipâhi ve yeniçeriler Sultan Osman'ı öldürdükleri zaman, her yerde ve bilhassa çok sayıda buldukları İstanbul'da işledikleri cinayetlerinin sevinci içinde kudurmuşlardı.

Erzurum'da dahi, kısmen yerlilerden, kısmen de saraydan gönderilmiş olmak üzere, iranlılara karşı müdafaa için pek çok yeniçeri bulunuyordu. *Bekci* ve *nöbetçi*¹ denilen bu adamlar, orada cinayetler işliyor ve bir çok haksızlıklar yapıyorlardı. Şâyet birisi yaptıklarına azıcık karşı gelse onu öldürür ve evini basarak yağma ederlerdi. Onlar yalnız âdi insanlara değil, ileri gelenlere de aynı şeyi yapıyorlardı.

Bu vahşet zamanında ben İstanbul'da Gümrük kilisesi'nde bulunuyordum². Şehrin nüfuzlu şahıslarından olup kilisenin yakınında ikamet eden Osman Ağa adlı birisi vardı ki, kiliseyi kıskanır ve

* Müellifin hayat ve eseri için bk. H. D. Andreasyan, *Türk Tarihine âit Ermeni Kaynakları*, *Tarih Dergisi*, İstanbul 1950, c. I, sayı 2, s. 425-428.

¹ İtalik yazılı kelimeler metinde aynen türkçedir.

² 1627 de, Kefeli câmiî adile câmi'e çevrilmiş olan Surp Nigoğos adlı kilisedir ki, tarihte "Gümrük-kilisesi," ve "Kefeliler-kilisesi," adları ile de malûmdur.

fena niyetler beslerdi. Nitekim, sonra, ben Kudüs'de bulunduğum vakit, kilisenin işgal edilmesine bu adam sebep olmuştur. Bir gün, yukarıda dediğim gibi şerir başı olan büyük nüfuzlu bu adama karşı yalın kılıç vaziyette bir yeniçeri kafilesi gelip, evini taşladılar, kapı ve pencereleri kırdılar. Adamın birçok uşak ve hizmetçileri yukarıdan mukavemet ederek mütecavizleri güç-halle uzaklaştırabildiler. Onlar da kiliseye girip hıncahınc doldurdular. Bazılarına mum, bazılarına para verilerek yalvarmalarla, güç-halle kiliseden dışarı çıkarıldılar. Biz ise, korkudan dışarı çıkıp başka bir yere gidemiyorduk; çünkü insanları soymak ve kadınlara tecavüz etmek için sokaklarda kafile hâlinde dolaşan bu adamlar, seni arzularına mukavemet eden bir çok kadını öldürüyorlardı. Onlar vahşi hayvanlar gibi o kadar kudurmuşlardı ki, kimseden korkmuyorlardı ve kimse de kendilerine ne yapıyorsunuz demeye cesaret edemiyordu. Bütün ekâbir korku içinde gizlenmiş olup, hak ve adalet ortadan kalkmış ve şehir figan ve feryatla dolmuştu.

Onların kızgınlığını yatıştırmak çarelerini araştıran ulema ve ekâbir, bu hususda aldıkları bir tedbirle, büyük Sultanahmed câmînin avlusunda toplanarak şehirlîye hitaben: " Herkese haddini bildirmek, eski nizam ve intizamı yerine getirmek, kötülüğü ortadan kaldırmak için tahkikat ve muhakeme yapılmak üzere, Allah'ın emir ve kitabına sadık olanlar buraya toplansın, aksi hâlde esasen çoktan harabeye çevrilmiş ülkelerden başka, kalan şehir ve kasabalar da yok olacaktır. " diye çağrıda bulundular. Fakat bu söz ve tedbirleri fena karşılayan asî askerler, toplu ve silâhlı oldukları hâlde, orada toplanmış olanlara saldırarak, evlerine kaçabilen ve kurtulan bir kısmından başka, diğerlerini öldürdüler. Asfler, bunların isyan etmek ve kadı ile ülemanın kendileri gibi zorba kesilerek *celâlilik* yapmak niyetinde olduklarına dâir yalan rivayetler çıkarıldılar. Tesadüfen orada bulunan keşiş Hagop ve papaz Simon ile diğer bir çok adam, o sırada bulunduğumuz Gümrük -kilisesi'ne kaçarak gördüklerini ve duyduklarını aynen bize anlattılar.

Ertesi gün, Topkapı ve Silivrikapı'ya ırkdaşlarımızın yanına gitmek istedik. Onlar, tehlikeden uzak çok emin bir bahçede bulunuyorlardı. Birkaç gün orada gizlendim çünkü bir yere gidebilmek mümkün olmuyordu. Bana: " Ermeni aslından bir yeniçeri vardır, getirelim ve seni istediğin yere götürsün. " dediler. Adam getirildiğinde ondört *osmanî*'ye güç-halle kail oldu ve önüne düşe-

rek beni Topkapı içlerinde papazların yanına götürdü. Adam orada yedikten ve içtikten sonra onlardan da para istedi ve güç-halle kendisinden kurtulduk. Okuyucularıma, padişahın katlinden sonra askerlerin azgınlığını anlatmak için bunları yazdım.

Erzurum olayları :

Abaza'nın zamanında, Erzurum'da dahi aynı şeyler daha da fazla olarak yapılmak isteniyordu; fakat Allah'ın lufu ile kuvvetlenen Abaza, önceleri, insanları taciz etmemelerini, kimseye zulüm yapmalarını onlardan tatlılıkla rica etmiş, sonra da «bilin ki buna râzı değilim, burasını İstanbul zannetmeyin, ben hakkınızdan gelebilirim» diyerek tehditte bulunmuştu. Onlar ise, bu tehdit edici sözleri duyunca daha çok azmışlardır. Paşa, haksızlık yapmalarını emir verdiği hâlde niçin böyle hareketlerde bulduklarını sormak için kendilerine adam göndermiş, fakat onlar, paşayı tahkir ettikten ve gönderdiği adamları dövdükten sonra toplanarak paşaya karşı yürümüş, saraya silâh atmış ve paşanın adamlarından birkaç kişiyi öldürmüşlerdir.

Buna hiddetlenen paşa, kendi askerlerini savaşa hazırlamış ve başka asker de toplayarak Allah'ın lufu ile onları yenmiştir. Paşa, kale kapılarını kapatarak, bütün düşmanlarını içerde kapatıktan sonra onlardan şikâyet etmiş ve içerde barındırılmış olan Erzurum köylerinden Gan'lı, Mudurlu'lu ve Kez'lu yerlilerini karı ve çocukları ile beraber dışarı çıkarılmıştır.

Paşa, bir gün, adı geçen köylere gezmeğe gittiğinde, ayaklarına kapanan halk, yerli yeniçerilerden şikâyet ederek: " Yalan borçlar yüzünden bunların elinde esir olduk. Çaresizlik içinde birkaç kuruş ödünç alıp kendilerine verdik, bire karşı on misli kâr ödedik, fakat yine de kurtulamadık. Borcumuzu o kadar çoğalttılar ki tarlalarımızı, bütün davarlarımızı ve evlerimizi kendilerine vermiş olup, onlara kölelik yapıyoruz ve bir yere gitmeğe gücümüz kalmamıştır. Efendimiz olarak ne yapmamız lâzımsa emrediniz. " demişler. Bu acıklı şikâyetleri duyan paşa, onların, merhametsiz, vahşi yürekli düşmanların elinden çektikleri ıztıraplarına ağlayacak kadar müteessir oldu, köylüleri teselli etti ve: " Birkaç gün sabredin ve bana yardım etmesi için Allah'a dua edin. İnşallah sizi kurtarırım. " dedi. Paşa, bundan sonra, bu sefil adamları onların elinden kurtarmak çarelerini düşünmeğe başladı.

Allah'ın lutfu ile bunun fırsatını kendileri vermiş oldular. Peygamber Yeşua'nın dediği gibi "Allah birisini mahvetmek isterse, önce onun aklını alır". Filvaki, onların imhası şu suretle başladı: Paşa önce hapsedilenleri, sonra da yerlileri imha etti, öyle ki Erzurum şehrinde yeniçeri denilen kimse kalmadı ve şehirlilerle beraber köylüler de onlardan kurtulmuş olup, Abaza ile askerlerinin kuvvetlenmesinden dolayı Allah'a şükrettiler.

Vak'ayı haber alan padişahın kötü *kul* ve askerleri son derece hiddetlenerek, Abaza'yı kolayca tutmak ve ona istediklerini yapabilmek için onun azledilip İstanbul'a getirilmesini sadriâzam ve bütün vüzeradan ısrarla talep ettiler. Onlar, güya padişahın irâdesiyle, Abaza'ya *manzul* [ma'zul] olduğunu ve İstanbul'a gelmesini, gelmek istemediği takdirde Sivas'a tâyin edileceğini bildirdiler. Bu emri götüren bir *kapıcıbaşı* ve bir *şurvacı*, Kulasar'a kadar gittiler; fakat olan biteni duyunca korkularından daha ileri gitmeyip, emirleri iki adamla gönderdiler ve neticeyi beklediler. Paşa, emri alıp okuduktan sonra hileyi anladı, yazıyı hıfzetmek için alıkoydu ve getiren adamlara hiddetle hitap ederek: "Ben aslâ buradan çıkmam. Sizi gönderenin yanına dönün, aksi takdirde üzerinize asker gönderir ve hepinizi feci surette öldürürüm," dedi. Onlar İstanbul'a döndükten sonra, Halil Paşa'yı tazyik etmeğe, onun kendi *çırağı* olduğu için kendisinin de onunla hemfikir olduğunu, bunun aksini ispat etmek için onun padişaha itaat arz etmek üzere İstanbul'a gelmesi için emir göndermesini talep ettiler. Halil Paşa, onların ısrarı üzerine, bir kapıcı eliyle Abaza'ya "benim hatırım için gel, yoksa beni öldürürler" diye bir yazı gönderdi. Kapıcı oraya varıp yazıyı verdi, fakat paşa dinlemek istemedi ve: "Bu yazıyı onların korkusundan yazmış olduğunu bilirim. Buradan çıkınca beni öldüreceklerini benim kadar kendisi de bilir. Ben kendi isteğimle buradan çıkmam. Git böyle söyle," dedi. Kapıcı geri gelerek Abaza'nın oradan çıkmasının mümkün olmadığını söyleyince, kötü adamlar ümitsizlik içinde ses çıkarmadılar ve korkmağa başladılar. Bütün hanedan azaları, Sultan Osman'ın annesi ve bütün dostları ile ekâbir ve ülema ise, Abaza'nın kuvvetlenmesine sevinerek, yardımcı olmasını Allah'tan niyaz eylediler.

Sultan Osman'ın annesi, padişah katilleri hakkında *müftüye* intikam *fetvası* çıkarttı, ayrıca kendisi de Abaza'ya cesaret verici mektup yazarak " kuvvetlen, cesur ol ve Allah oğlumun mâsûmi-

yeti namına yardımcın olsun " dedi. Mektuplar gizlice Abaza'ya götürüldüğü vakit, o buna çok sevindi ve gökten imiş gibi telakki etti. Fetvayı kendi ekâbirine ve şehrin ileri gelenlerine göstererek onlara: " Hazret-i Ali gece rüyama girerek Sultan Osman'ın öcünün alınmasına âit bu emirnameyi bana verdi " dedi.

Kendisine oradan çıkıp Sivas'a gitmesi emredilmişti, fakat o Erzurum'dan çıkmamakla beraber, Sivas'ı da zabtetti. O, hükmü altında bulunan bütün yerlere asker sevketti ve onlara her yerde buldukları yeniçeriyi öldürmek, evlerini merhametsizce yıkmak ve karı ve çocuklarını da imha etmek emrini verdi. Her tarafa yayılan askerler buldukları yeniçerileri öldürüp, evlerini yağma ediyorlardı. Yeniçerilerin bir kısmı dağlara kaçarak in ve yarlarda gizlendiler. Bunlar meyânında, Erzurum'dan kaçan birçok yeniçeri Kemah'a gelerek kalede kapandılar. Birçokları kılık, kıyafet ve adlarını değiştirerek Toros, Haçadur ve başka ermeni adları alarak pejmürde kıyafetle İstanbul'a geldiler ve bu kurnazlık sayesinde kendilerini kurtardılar. Tanıdıklarımızdan Kuloğlu adlı bir yeniçeri bize şunu nakletti: " Birkaç ermeni ile beraber yola çıktığımızda Toros adını aldım. Abaza'nın askerleri bize rastladıkları vakit yanlarına giderdim ve onlar bana içimizde yeniçeri bulunup bulunmadığını sorunca, yemin ederek, kötü adamlar sizin korkunuzdan gündüzün yola çıkarlar mı? derdim. Bu suretle kurtulduk ve selâmetle buraya kadar gelebildik". Galyon (?) adlı zalim bir paşa vardı. Abaza ona yalandan kardeşlik gösterdi ve bu hile ile onu Sivas'da öldürerek bu fena adamı da ortadan kaldırdı.

Abaza, bundan sonra isyan ederek Ankara'ya taarruz etti. Şehri işgal etti ise de içkaleyi zapt edemedi. Şehir halkı, ilerigelenlerle beraber kaleye kapanarak mukavemet etti. Eyalet beyi de kaleye iltica etmiş olup yukarıdan ve aşağıdan birbiriyle savaşıyorlardı. Kaleden tüfenk *fındık*'ları ve top gülleri Abaza'nın askerleri üzerine dolu gibi yağıyordu ve Abaza da ayağından vurulmuştu, fakat onlar hiç korkmadan yerlerinde sabit duruyorlardı. Savaş yedi ay devam etti; fakat ne onlar kaleyi zapt edebildiler, ne de kaledekiler onlara hücum ederek tard edebildi. Fakat kaleden kıtlık başgöstermiş ve bilhassa top barutu çok azalmış olup içerdeki sıkıntı çekiyorlardı. Bu esnada, Eğise adlı bir ermeni, ölümü göze alarak, geceleyin muhasırları geçerek sırtı ile kaledekilere üç kantar barut yetiştirdi. Böylelikle kuvvetlenen kaledekiler

bu ermeniye tâltif ederek ona sipâhi pâyesini vermişlerdi. Kendisini İstanbul'da gördüm, bize hediye olarak bir top sof getirmişti ve sık sık ziyaretimize gelirdi. Allah kendisini korusun³.

Bu yıl, yâni 1624 senesinde, Sultan Murad tahta çıkarıldı. Aynı senede İranlılar Bağdad'ı Türklerin elinden aldılar. Yine aynı yılda, Abaza Ankara'ya karşı yürüdü, fakat karşı taraf aczinden derhâl harekete geçemedi. Bu karışıklıkların içinde tahta çıkarılan Sultan Murad henüz bir çocuk olduğundan ne yapacağını bilmiyordu; fakat Allah'ın lûtfu ile kuvvetlenerek sefer hazırladı ve Cıgaloğlu'nu kumandan tâyin etti. Cıgaloğlu Bursa'da karargâh kurarak kötü *ku'ları* toplanmağa çağırdı. Fakat onlar, padişahın küçük yaşından dolayı hiç korku duymuyor, pervasızca hareket ediyorlardı ve yollarda Bursa halkını soyup yağmalamakla gelip büyük bir ordu teşkil ettiler. Bu hazırlık esnasında, Abaza, Ankara'yı bırakıp Erzurum'a döndü. Onun kendilerinden korktuğu için kaçtığını zannederek tâkib ettiler. Bunun üzerine, Abaza'nın askerleri geri döndüler. İki taraf, Sapıtlı denilen sık çamlıkta birbirine rastladılar. Top ve tüfenklerin ve okların gürültüsü, kılıçların şakırtısı ve iki taraftan maktüllerin iniltileri akşama kadar devam etti. Gece karanlığında, Abaza ve askerleri bütün ağırlıklarını olduğu yerde bırakarak Erzurum kalesine doğru geri gittiler. Sabah olunca, askerler, Abaza'nın hazırlanmış yemeğine kadar bütün eşyasını bırakmış ve gitmiş olduğunu gördülerse de, bunun bir tuzak olduğundan şüphelenerek önce yaklaşmadılar. Böylece bir gün bekledikten sonra tâkib etmeğe başladılar. Onlar, Abaza'nın gerçekten çekildiğini anladıktan sonra karargâhını yağma ettiler ve paşa (Cıgaloğlu) kendisi de İstanbul'a döndü.

Erzurum'a dönen Abaza, öncesinin yedi misli kadar, pek çok asker toplayarak daha da kuvvetlendi. Kendisi, sipâhilere hiç bir zarar vermedi ve yalnız yenîçerilere karşı önceki imha hareketine devam etti; çünkü onlar kendi ocaklarına güvenerek Sultan Osman'ı katillere teslim etmiş ve emirlere karşı gelerek saraya hücum etmiş ve hayli adamı öldürmüşlerdi. Sipâhiler ise buna hiç karışmamışlardı. Bundan dolayıdır ki, Abaza onlara hiç dokunmadı. Esasen askerlerinin çoğu da sipâhilerden ibaretti.

³ Metnin dip başıyesi: " Onun vefat ettiğini şimdi duyduk. Allah rahmet eylesin, .

Abaza, bu def'a, gerek köylü ve gerek şehirli Türk ve Ermeni bütün halkı vergi talebi ile izaç etmeğe başladı. Bunu iki sebeple yapmağa mecbur olmuştu. Evvela, yaptığı savaşlar yüzünden zaruret içinde kalmış, sâniyen de korkusundan dolayı topladığı pek çok asker in iâşe ve ücret ihtiyacı çok artmıştı. O sırada, ilâhî bir himmetle istifadeli bir tesadüf oldu. O günlerde, sülük gibi insanın kanını emen haris ve dinsiz adamlar olan yediyüz culfalı, gümüş ve kuruştan ibaret yükleriyle Abaza'nın eline düştüler. Abaza, "sizden daha çok bana lâzımdır, gidin tekrar kazanın," diyerek onları kâmilten soydu ve böylelikle kendisi ve askerleri zenginleştiler.

Halil Paşa :

Bundan sonra, padişahın emri ile İstanbul'dan ve bütün eyâletlerden toplanmış birçok asker, serdar büyük Halil Paşa başlarında olduğu hâlde, birçok paşa ile beraber Abaza'ya karşı geldiler, fakat yenildiler. Bu kötü paşalar, köylerde celâlüler gibi fenalıklar yapıyorlardı. Bunu haber alan Abaza, onlara " esasen birkaç ev kalmıştır, rica ederim onlara ızdırab vermeyin, " diyerek mektup yazdı; fakat onlar mektubu alınca küfredmiş ve " siz hâsîlatını Abaza'ya vermek içindir ki toprağı işleyorsunuz, " diyerek halkı, izaç etmeğe başladılar. Kendi *reaya*'sına yapılan bu tehditleri duyan Abaza, arslan gibi kükreyerek, sabahın erken saatinde şehir kapılarını açtırdı, bütün askerleri ile beraber dışarı çıktı ve süratle hareket ederek henüz uykuda olan ordunun üzerine atıldı ve kılıçtan geçirdi. Paşalar dağlara doğru kaçmağa başladılar. Abaza askerleri ise onları kovalıyarak kumandanları öldürdüler ve üç paşayı da yakaladılar. Abaza, onlardan baba oğul olan ikisini öldürdü. Amid sahibi olup pek yaşlı ve âdil bir adam olan üçüncüsünü ise beraberinde şehre götürüp bir zaman hürmetle alıkoyduktan sonra serbest bıraktı. Böylelikle, Halil Paşa ile beraber bütün ordu, Abaza'ya karşı gelmeğe cesaret edemeyip firar etmişlerdir.

Husrev Paşa :

Askerlerin telef edilmesini, kalanın da kaçarak geri geldiğini duyan padişah, Halil Paşa'yı henüz yolda iken azl etti ve Husrev Paşa'yı sadrîazam ve serdar tâyin ederek Erzurum'a Abaza'ya karşı sevketti. Husrev Paşa memleket ve *reaya*'ya ihtimamlı, askerlere karşı ise çok sertlikle hareket eden bir zat olduğundan, yürüyüşü esnasında şiddetli *yasak*'lar koyar, tahkikat yapar, şikâyetleri dik-

katle dinler ve zalimleri imha ederdi. Bütün şerirler kendisinden çok korkuyorlardı. Husrev Paşa, 1627 senesinde, biz Kudüsten Haleb'e geldiğimiz vakit Abaza'ya karşı yürüyordu.

Husrev Paşa Sivas'a vardığında, bütün askerler toplanıncaya kadar orada oturdu. Muazzam bir ordu teşekkül ettikten sonra da, Abaza'nın adamlarından, hareketinden evvel kaçarak şehre geldikleri takdirde onlara fenalık yapılmaması ve bilakis hüsn-i kabûl gösterilerek ihtiyaçlarının temin edilmesi ve nereye isterlerse sâlimen uğurlanmalarına dâir bütün eyâletlere emir gönderdi. Abaza'nın adamları bunu duyunca, bir çoğu kaçarak sadrîâzamın yanına geldiler ve hüsn-i kabûl gördüler. Abaza ise, ermeni ve müslüman bütün kaçanlara mâni olmak için yol kavşaklarına *bölük*'ler yerleştirdi.

Abaza'nın kudret ve kuvveti zaafa uğramağa başladı; Husrev Paşa ise büyük kuvvetle Erzurum'a yürüyerek şehrin karşısında metrisler yapmağa başladı. Surun bir tarafı yıkılınca, Abaza içerden tamir etmeğe gayret ediyordu. Şehrin müslüman ilerigelenleri ve Abaza'nın dostları, mukavemet etmenin imkânsız olduğunu görerek, padişaha itaat etmesini kendisinden rica etmeğe ve kandırmağa çalıştılar, aksi halde kendilerinin de karşı geleceklerini söylediler. Abaza onların sözlerine kani oldu. Bâzı *ülemâ* şehirden çıkarak sadrîâzamın yanına geldiler ve teskin edici sözlerle onu kandırdılar. Sadrîâzam onların ricasını istekle kabûl etti ve gerek Abaza'ya gerekse büyük küçük herhangi bir kimseye fenalık yapmayacağına dâir yemin etti. Ara bulucular Abaza'nın yanına dönerek sadrîâzamın emirlerini tebliğ ettiler. Bunun üzerine, Abaza şevînçe sadrîâzamın ayağına gitti, öpüştüler ve oturdular. Abaza, Osman'ın vâlidesinin mektuplarını, müftünün fetvasını ve diğer yazıları sadrîâzama ibraz edince, Husrev Paşa buna hayret etti ve her şeyini alıp beraber İstanbul'a padişahın huzuruna gelmesini söyledi.

İstanbul olayları:

Abaza huzura çıkınca, padişah, önce bu kadar cüret ederek niçin emirlerine karşı geldiğini hiddetle sordu. Abaza, vâlide sultanın yazısı ve müftünün fetvasını çıkarıp padişahın önüne koydu. Vâlidesi vasıtası ile olan bitenden az çok malûmatı olan padişah: " Bunları ben de bilirim, iki *lala*'mı Mehmed Paşa'yı ve manevî pederin olan Halil Paşa'yı gönderdiğim vakit, o kadar kan dök-

mek ve tahribat yapmaktansa şimdi yaptığın gibi itaat edip gelseydin iyi olmaz mı idi? „ dedi. Abaza, cevaben: " Söylediğiniz doğrudur, fakat başlarında kardeşimiz Husrev Paşa gibi âdil bir hâkim bulunmadığını ve onların kendi *kul*'larından korktuklarını görerek itimad etmedim ve karşı koydum. Şimdi ise, âdil hâkimin geldiğini görerek itaat ettim ve huzurunuzda geldim. Bana istediğinizi yapın. Benim *murad* ve isteğim yüzünüzü görmek ve *hâlimi arz etmek* idi. Sizi görüp yüzyüze konuştuktan sonra benim için ölmek huzurunuzda yaşamak olacaktır, „ dedi. Onun bu izahatı ve yalvarmaları üzerine, padişah, şefkatli bir hüsn-i kabul göstererek kendisine ve sadrîâzama *samur kürk* giydirdi, sofrâ hazırlattı ve beraber yemek yediler. Bunu gören padişah sofracıları, padişahın bir sadrîâzam veya diğer yüksek bir âmir ile beraber yemek yediğini asla görmemiş olduklarını söylediler. Herkes, Abaza'nın padişahın yanına gidince idam edileceğini düşünüyordu, fakat şimdi padişahın ona gösterdiği iltifatı gören düşmanlar mahcub oldular, bütün şehir halkı da hayret içine düştü.

Abaza'nın Buğdan paşalığı:

Abaza Paşa'nın padişaha itaat etmek üzere getirildiğini ve yapılan sorgu suâllerden sonra padişahın onu nasıl taltif ettiğini yukarıda naklettik. Bu, 31 Kasım 1627 (?) tarihinde olmuştur. Abaza Paşa, taltif edildikten sonra, padişah ve sadrîâzamın refakatinde dört ay İstanbul'da şerefle dolaştı. Dört ay sonra, 1628 senesinin başında, tekrar isyan edeceğinden korkulan Azıcı'nın kardeşi Hasan Bey'in yerine paşalığa kendisi tâyin edildi. Barbar insanlar olan Arnavut ve Bosna'luların memleketine giden Abaza Paşa, yaptığı âdilane muamelesi ile asâyişi o derece temin etmişti ki, halk kendi adına yemin eder ve kurt ile kuzu yan yana otlardı. Orada altı ay kalan Abaza bu müddet zarfında yalnız bir defa fena harekette bulunmuştur ki, bunu da, zannımca, padişahın emri ile yapmıştır. Leh kıralı, vaktiyle verdiği *hazna*'yı [hazineyi] vermeği reddetmiş olduğundan, padişah, Abaza'ya birçok askerle Buğdan'a gidip, hazineyi verip vermeyeceğini sorması, aksi hâlde harb açacağını söylemek için elçi göndermesini emretmişti.

Abaza, onbinden fazla askerle beraber Seçov'a kadar giderek haber göndermiş, fakat onlar vermek istemeyip *peşkeş* vaad etmiş ve birçok hediye göndermişlerse de padişah kabûl etmemiştir.

Bunun üzerine, *Hünkâr* büyük bir ordu ile beraber Edirne'ye gelerek yedi ay orada kaldı ve ordusunu, Murtaza Paşa'nın kumandası altında Tuna'ya sevketti. Nihayet, elçi gelerek padişahın hatırını yerine getirip barış akd ettiler ve muhasamat sonuçlandı.

İstanbul'a dönen padişah, Abaza'yı dâima yanında bulundurur ve beraber eğlenirlerdi. Fakat biri, henüz avdet etmemiş Murtaza Paşa'dan, diğeri de iki yıldan beri iranlılara karşı harb eden sadrîâzamdan olmak üzere iki taraftan Abaza'ya karşı düşmanca yazılar geldi. Murtaza, padişah Abaza'nın başını kesmeyince, Leh kiralının gönül rızası ile barış akdetmeyeceğini bildirdiğini yazıyordu. Sadrîâzam da : " askerler, bizi nereye sürüklüyorsunuz ? Düşmanımız olan ve kiralı harbe teşvik ederek bir kısmımızı yukarı, bir kısmımızı da aşağıya sevkettirdikten sonra, gölgesine sığındığı padişahın oyun arkadaşı olup bizi mahvetmek için gammazlık yapan ve ona fena öğütler veren o adam sağken harb etmek için ne ayağımız adım atabilir, ne de elimiz kılıç tutabilir. Padişah ya bizden veya Abaza'dan vazgeçmelidir. Ne olacaksa olsun diyorlar „ diye yazmıştı.

Murtaza Paşa'nın, Leh kiralının ağzından söylemiş olduğu sözler tahakkuk etmedi; fakat diğer taraftan gelenler doğrulandı ise de bunun Bayram Paşa ve Bostancıbaşı tarafından kıskançlıkla icad edildiği söyleniyordu.

Abaza'nın İdamı ve cenazesi:

Günün birinde, padişah, Üsküdar tarafındaki atmeydanında Abaza ile beraber eğlenirken, ulaklar, kara haberi hâvi mühürlü mektubu padişaha getirdiler. Padişah okuyunca kafası altüst oldu, yüzü sarardı ve yazıyı gözyaşları içinde Abaza'ya verdi. Abaza, yazıyı okuyunca padişahın ayaklarına kapanarak şu suretle yalvardı: "Onlar böyle düşündükten sonra işi fiilen bitireceklerdir. Benim için durmadan şikâyet ve dedikodular dinlemektense, hakkımda çıkardıkları kötü sözlere nihayet vermek için beni öldür. Bunu yapmazsan başına daha büyük dertler açacaklar ve öncekinin yedi misli kargaşalıklar çıkaracaklardır. Kulların azgınlığı içinde memleket asâyişinin bozulup kargaşalık çıkmamasına, ve senin huzur içinde yaşaman gayesile huzurunuzda ölmem, benim için müreccaktır. Senden üç şey rica edeceğim, Allah aşkına yap. Bana pek çok iyilikler yaptın ve yüksek iltifatlarına mazhar oldum, Beni, düşmanlarımı

mahcub ederek şereflendirdin ve çok def'a sofranda yemek yedim. Buna karşılık, kardeşinin öcünü almış, kulların azgınlığını teskin etmiş ve senin tahta çıkmanı temin etmiş olmakla benim de sana büyük hizmetlerim olmuştur. Onlar sonra yine azdırlarsa da sen Allah'ın lütfu ile kuvvetlendin ve kendileri mahcub oldular. Senden istediğim üç şey şudur : Birincisi, ayakları altında çiğnememeleri ve tahkir etmemeleri için, cesedimi düşmanlarıma teslim etme ; İkincisi, beni Murad Paşa'nın veya Halil Paşa'nın yanına defnettir; Üçüncüsü, büyük ve küçük askerlerime kimse fenalık yapmasın. Bundan başka, elimde büyümüş ve manevî evladlarım olmuş iki hemşire-zâdem vardır, dünyada, yalnız onlar benden yadigar olarak kalacaklardır. Onları unutmayıp benim gibi himayen altına alarak istediğin gibi mevki sahibi yapmanı rica ederim, .

Abaza bunu söyledikten sonra susunca, padişah, ağlamaklı bir sesle : " Söylediklerini fazlası ile yapacağım. Ne suretle ölmek sana kolay gelecektir, kılıçla mı yoksa kementle mi ? „ dedi. Abaza : " Emir sizindir „ deyince, padişah boğdurmak emrini verdi. İdam mahâlline götürülen Abaza abdest alıp namaz kıldıktan sonra diz çökerek " padişahın emrini ifa edin „ dedi. Kement boynuna atıldı, fakat padişahın ağladığını gören celladlar, pişman olarak belki çözdürmek emrini vereceğini düşünerek yavaş yavaş sıkıştırıyorlardı. Abaza, celladlara çıkışıp "düşmanca hareket edip beni işkence ile mi öldürmek istersiniz „ diyerek ilmiği kendi eli ile sıkıştırdı ve öldü. Padişah ve etrafındakiler Abaza'ya çok ağladılar ve mateme büründüler.

Padişah, Abaza'yı padişahlara yapıldığı gibi kefenlemek emrini verdi. Padişahın emri ile bütün minarelerden cenaze ezanı okundu ve bütün şehir Abaza'nın idamından haberdar oldu. Padişah, keza, bütün *âlema*, *şeyh*'ler ve *âmera*'nın cenaze alayına iştirâk etmesini ve tabutu *müftâ*, *kazasker*'ler ve *molla*'ların taşımalarını emretti. Padişahlara mahsus tezyinatla bezenmiş tabutun üzerine mücevherli sorguçlu kavuk konulmuştu. Arkasından altın teçhizatlı atı getiriliyor ve padişah da ata binmiş olduğu hâlde tabutu tâkib ediyordu. Cenaze Murad Paşa'nın türbesine getirildi; Abaza, muzaffer bir kahraman gibi türbeye defnedildi. Cenaze alayını gören ve duyan halk, hayret içinde şaşkına dönmüştü, çünkü bir padişahın kendi âilesinden olmayan birisi için böyle bir cenaze alayı tertip ettirmesi ne görülmüş, ne de kitaplarda okunmuştu.

Bundan dolayı, Abaza'nın bir yere kapatılmış ve bu cenazenin, ya padişahın öldürülmüş bir kardeşi, yahud da amcası sultan Mustafa'ya âit olduğuna dâir herkeste bir şüphe uyandı. Bundan başka, Abaza'nın bütün askerleri ve zabitlerinin altı ay dağılımdan bir arada aynı konakta kaldıkları ve iki hemşire-zâdesinin pašalık pâyesine çıkarılmaları şüpheleri kuvvetlendiriyordu ve Abaza'nın idamına inanılmıyordu.

Onlar inanmamaya devam etmekte olsun, biz belirli nişaneler ve dostlarımızdan birinin şehadeti ile Abaza'nın idamına derhâl kanaat getirdik. Bu dost, diğer üç kişi ile beraber Ahırkapı'da, sarayın gizli kapısının yanında terzilik yapıyordu ve elbise diktikleri saray hizmetçileri ile haremağaları sık sık yanlarına gelip içerde olan bitenleri kendilerine anlatırlardı. Terzilerden Ovakim adlı adam, o günlerde yanımıza gelerek Abaza'yı boğduran adamların ağzından işittiklerini yukarıda anlattığım gibi bize nakletti. Bundan başka, hakikat bâzı nişanelerle de belli oldu. Şöyle ki, ağustos ayının . . . gününde, gece ve gündüz olmak üzere şiddetli zelzeleler vukubuidu ki, bu kitaba göre, milletler arasında büyük kargaşalıklar çıkacağına, çok kan döküleceğine ve büyük bir adamın öleceğine işaret idi.

Padişah ve bütün hânedan Abaza'ya ağladılarsa da, biz ermeniler ona daha çok ağladık ve mâtem içine düştük, çünkü o ermenilere bir baba ihtimamı gösterir ve içimizde uzun zaman kalmış olduğundan iyi ve fena bütün hâlimizi bilir ve bilmeyenlere de bizi methederdi. Allah rahmet eylesin.